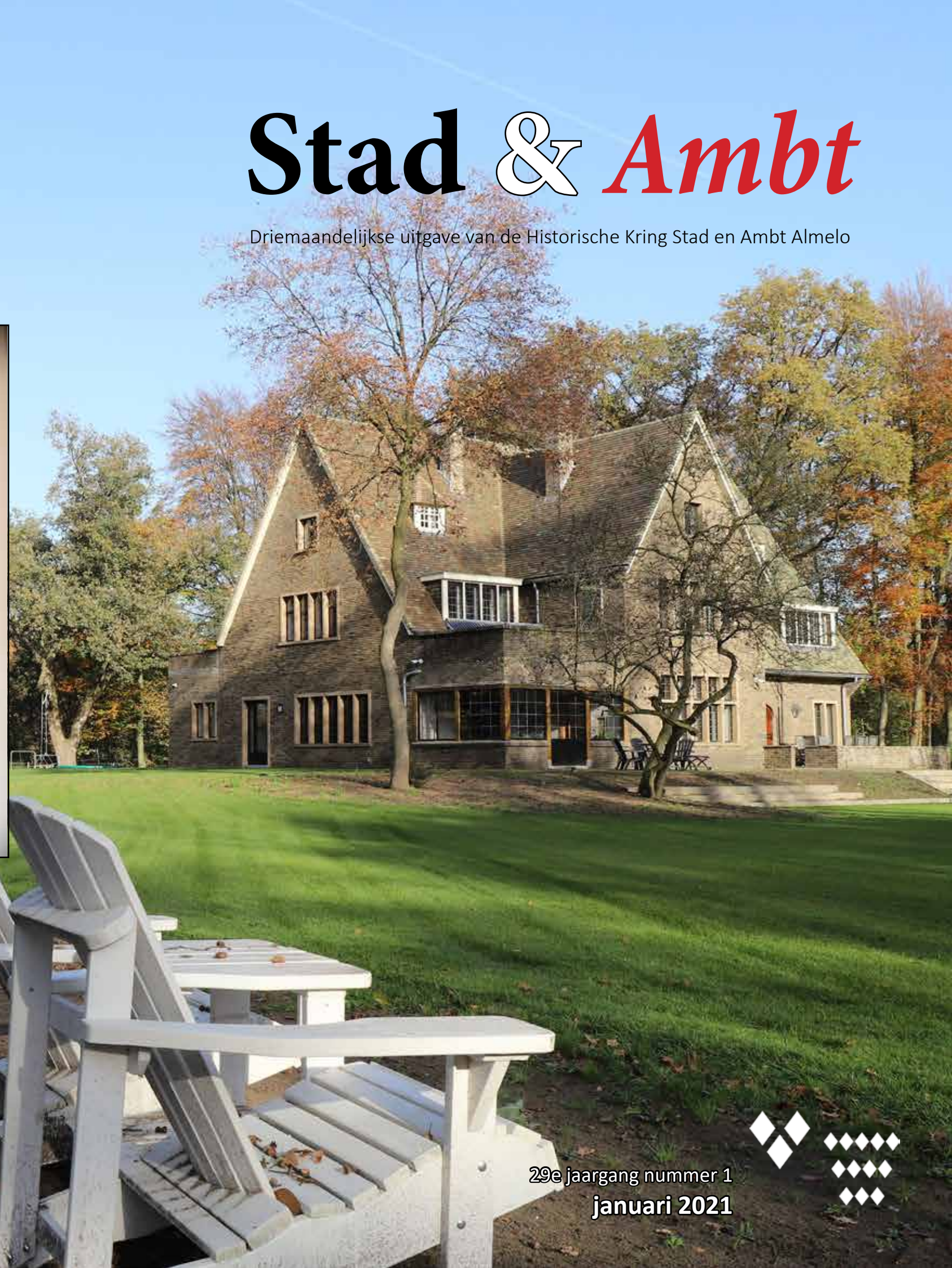

Stad & *Ambt*

Driemaandelijkse uitgave van de Historische Kring Stad en Ambt Almelo

29e jaargang nummer 1
januari 2021

COLOFON

Uitgave van de Stichting Historische Kring
Stad en Ambt Almelo

Secretariaat:

H. (Hetty) Leusman, Jacob Marisstraat 8,
7606 HL Almelo tel: 06 55348532
E: hetty@leusman.eu

Redactie:

Hans Gerritsen
Jennie van der Horst-Hemmink
Hanschristiaan Krol
Herman Reckman

Redactieadres:

Bellinckhofdwarsweg 3, 7604 PD Almelo
T: 0546- 813 677
E: jennekeva@gmail.com

Website:

www.historischekringalmelo.nl

Verschijningsdata:

Januari - april - juli - oktober
Kopij uiterlijk vier weken voor
verschijning inleveren bij redactieadres

Abonnementen:

Individueel lid € 23,- per jaar.
Begunstigers van de Stichting Historische
Kring Stad en Ambt Almelo ontvangen
vier maal per jaar dit tijdschrift, hebben
gratis toegang tot de lezingen en kunnen
deelnemen aan de excursies.
Losse nummers € 4,50

Bank:

NL 63 RABO 0381 3305 59

Druk:

Herman Media

Vormgeving:

Herman Reckman

Foto's omslag:

Herman Reckman - Peter Haarhuis

ISSN 1389-3068

Voorwoord

En toen stond ik daar. Bijna in de eigen achtertuin verlustigde me aan de schoonheid van 'de Schuilenburg'. De imposante villa op de hoek van de Wierdensestraat en de Schuilenburgsingel, waarover u in dit blad leest. Ooit met liefde gebouwd door de textielfabrikant Van Wulfften Palthe en nu even liefdevol gerenoveerd en bewoond door jonge mensen.

Dichtbij huis en toch nooit goed bekeken. Want steeds op weg. Altijd haast, altijd wat te doen. Tot het virus onze stap vertraagde. En het nieuwe nu een gewijzigd perspectief bracht en vroeg om een (tijdelijk) andere invulling van ons dagelijks bestaan. Ook waar het de interesse voor cultuur betreft.

Even geen stedentrips, reizen naar tropische oorden of in de rij voor iets onvergetelijks van de Werelderfgoedlijst. De 'bucketlists' een poosje in de koelkast. En plotseling volop tijd.

Meer dan ooit is het misschien wel de gelegenheid u te verdiepen in uw stad en haar boeiende verleden. Er is immers veel moois te bewonderen dichtbij huis. Soms gewoon om de hoek. En zoals bij 'De Schuilenburg', niet zelden het resultaat van persoonlijke interesse en inspanning. Denk maar aan de familie van Rechteren en Huize Almelo, het markante centrum van onze stad.

Prettig ook: u hoeft er niet voor op reis. Stukje op de fiets misschien. Of de wandelschoenen aan. Loopt u ook eens binnen bij het Stadsmuseum of het Wevershuisje (aangepaste tijden!). Ook op internet vindt u veel en soms verrassende informatie. Historischekringalmelo.nl helpt u op weg met diverse links.

Almelo. Een stipje op de wereldkaart. Een veelzijdige stad in een van de welvarendste regio's op aarde. In alle vrijheid maken we deel uit van een samenleving die op haar beurt geschiedenis schrijft.

Ook dit jaar nam de redactie van Stad en Ambt u bij de hand door de historie van uw Almelo. Ze deed dat vanuit het bewustzijn dat wat geweest is, de basis is van de toekomst. Immers: 'In het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal' (vrij naar Willem Bilderdijk 1756- 1832).

Ik wens u, namens de redactie, een goed 2021!

Jennie van der Horst-Hemmink

In dit nummer:

2	In memoriam Ineke Tierie-ter Horst
3	De Schuilenburg
6	Christelijk Lyceum Almelo
8	Stadsrechten Almelo
11	Cascade
12	Monumentale kunst in de (openbare) ruimte in Almelo
14	De krantelezer
16	Almelo, de turfhaven voor Twente
20	De eerste stoommachine in Twente
23	Station Almelo
24	Nieuws van Stad & Ambt

In memoriam Ineke Tierie-ter Horst **1943-2020**

Ineke Tierie, jarenlang bestuurslid van onze Historische Kring Stad en Ambt Almelo, had een warm hart voor alles wat met cultuur in de meest brede zin te maken had.

Ze beoefende cultuur, beleefde cultuur en had oog voor historie. Haar activiteiten binnen onze kring werden hoog gewaardeerd. Jaren lang was Ineke actief in de organisatie van ons jaarprogramma. De laatste tien jaar was haar bijdrage als Pieternel aan onze "kuieravond" een van de hoogtepunten. Ze was daarvan een van de initiatiefnemers en al die jaren waarborg voor de continuïteit.

Het tekent haar streven naar perfectie dat ze in de laatste maanden voor haar overlijden er voor gezorgd heeft dat deze mooie traditie in stand gehouden kan worden. Dat tekent ook het sterke karakter van Ineke, door het leven niet gespaard voor verdriet, wist ze zich steeds weer te herpakken en vol energie haar leven verder te leven, daarbij de regie tot op het laatst in eigen hand houdend.

Als Kring koesteren wij dierbare herinneringen aan Ineke.

Uit Thomasvaer en Pieternel 2020. Door Wim van der Elst

- G. Gegroet, publiek van Ambt en Stad
 Wij zijn de nieuwen op uw pad
- W De zonen van 't fameuze Nieuwjaarsstel
 Bekend als Thomasvaer en Pieternel
- G die alles dat er in de stad geschiedt
 bezongen in dit nieuwjaarslied
- W. Maar Thomasvaer woont aan de kust
 Geniet van welverdiende rust
- G Maar met oudjaar staat hij op 't strand
 En steekt daar kratten in de brand!
- W. Hij komt dus niet naar Twenteland
 Want hij loopt met een enkelband!
- G. En dus zei moeder Pieternel
 - en zeker, dat begrijp ik wél-
 Als Thomasvaer verstek laat gaan
 Ga ik daar niet allendig staan

De Schuilenburg

Door Jennie van der Horst-Hemmink

Ooit heette het 'Het Wendelgoor' en was het de villa van de familie Van Wulfften Palthe. Nu, onder de naam 'De Schuilenburg' wordt het monumentale landhuis bewoond door de familie Haarhuis. Zij restaureerden het pand, een Rijksmonument, met veel zorg en aandacht voor de originele details. De villa voldoet ook aan alle moderne eisen. Het is het eerste monument in Nederland dat energie neutraal is.

In de Heerenkamer van landhuis 'De Schuilenburg', hangt een geschilderd portret van Willem Hendrik Nolthenius, de overgrootvader van mevrouw Van Wulfften Palthe- Tutein Nolthenius. Zij was de echtgenote van textielfabrikant Van Wulfften Palthe, de grondlegger van dit huis met rijke historie, dat op de Rijksmonumentenlijst staat. En hij zag dat het goed was. Zou je zo zeggen. Want de kamer is in originele staat, na bijna een eeuw. En zelfs het meubilair is bewaard gebleven. De ovale uittrektafel met bijbehorende stoelen is nog van de firma H. Pander & Zonen, een gerenommeerde meubelmaker van begin vorige eeuw. Nu wordt het dankbaar gebruikt door Peter Haarhuis en Gina Haarhuis-Boegman. Zij zijn de trotse eigenaren van de villa. Na een renovatie, van bijna twee jaar, genieten ze met hun drie kinderen, Annika (15), Luca (14) en Max (12), van de riant villa. Ook komen de twee dochters uit Peter's eerste huwelijk, Charlotte en Olivia graag logeren. Voor elk van hen is er een eigen kamer en dat is een heerlijke luxe.

Gebouwd naar Engels landhuis

Landhuis 'Wendelgoor', nu landhuis 'De Schuilenburg', werd in 1931 door bovengenoemde fabrikant gebouwd, naar voorbeeld van een Engels landhuis bij Southampton. Het ligt in het groen, op de hoek van de Wierdensestraat en de Schuilenburgsingel, omgeven door een grote tuin. Vooral de echtgenote van Van Wulfften Palthe, mevrouw Tutein Nolthenius, bemoeide zich intensief met de bouw, ontworpen door architect A. M. Vixseboxe. De persoonlijke toets van mevrouw is overal in terug te vinden. Ver voor haar tijd zag ze bij de keuze van alle materialen toe, voor zowel bouw als interieur, op herkomst en duurzaamheid. Na de Van Wulfften Palthes betrok het gezin van Ab Gietelink de villa. De nieuwe eigenaar paste de naam van het landhuis aan bij de

benaming van het nabij gelegen archeologisch monument. Het verving de naam 'Wendelgoor' door 'Buitenplaats Schuilenburg'. Drie jaar geleden verkocht weduwnaar Gietelink zijn monumentale woning aan de familie Haarhuis.

Liefde op het eerste gezicht

Hoe vaak was hij er al niet langs gereden, Peter Haarhuis en had hij gefascineerd gekeken naar het

markante huis, verscholen in het groen. "Het maakte me nieuwsgierig". En toen kwam het te koop en gingen hij en Gina samen maar eens kijken. En eigenlijk was het voor beiden 'liefde op het eerste gezicht'. Hoewel ze ook wel zagen dat het behoorlijk donker was binnen, vanwege het dichte bosschage met de hoge bomen rondom en dat er veel, heel veel aan moest gebeuren, waren ze meteen verkocht. Ze besloten het avontuur aan te gaan: weg van hun heerlijke en comfortabele huis in

Wierden naar wonen in een pand, dat hen weliswaar in het hart had getroffen, maar dat ook een grondige renovatie nodig had.

Hardhout en glas-in-lood

Wie in de tuin staat, ziet een huis, opgetrokken uit een gele handvormsteen met karakteristieke zadeldaken, met rode Engelse daktegels gedekt. De zuidgevel heeft links van het midden een risaliet (een gedeelte van de gevel dat over de volle hoogte naar voren springt) onder een steekkap. Links daarvan is op de hoek de serre onder een balkon met gemetselde borstwering. De hardhouten kozijnen van deze serre hebben glas-in-loodramen en een dubbele glasdeur. Tegen de noordgevel bevindt zich de uitgebouwde keuken, ook onder een balkon. Helemaal links een hoog opgaand risaliet onder een steekkap. Met

op de begane grond dubbele getoogde garagedeuren met kleine vensters. Boven de plat afgedekte dakkapellen, met eveneens, glas-in-loodramen, kleine kajuitjes met dubbele zesruits vensters onder met daktegels gedekte schilddakjes. In de dakschilden vijf hoge gemetselde schoorstenen.

Met 76 brede boogdeuren

Wie het gastvrije De Schuilenburg bezoekt, komt via een portiek met segmentboog, door bruine zandsteen omlijst, in de centrale hal. Brede boogdeuren van tropisch hardhout leiden naar de diverse vertrekken. Alle wanden zijn gestuct met verschillende patronen in relief. De vloertegels van Noorse lei, aanvankelijk wel sleets, want een eeuw lang onder de voet gelopen, maar na een oppimpbeurt als nieuw, geven de hal cachet. Stuk voor stuk werden ze losgebikt en exact in de juiste volgorde opgeslagen om ze later ook weer in de juiste volgorde terug te plaatsen. “Een heel karwei”, vertelt Haarhuis, die met trots de rondleiding verzorgt. “Een geordende puinhoop”, zo beschrijft hij de situatie. De nieuwe eigenaren gingen voortvarend te werk. Tegelijkertijd met het bikwerk van de tegels werden namelijk ook binnendeuren van de 76 deuren die het huis telt uit de sponningen gelicht voor een grondige restauratie. “We hadden ze allemaal genummerd, omdat geen deur exact hetzelfde was. En, het moest natuurlijk wel weer passen”.

Hele huis energieneutraal

In de hal rechts voert een brede trap van tropisch hardhout met dito leuning naar boven. De diepgroene loper is nieuw, maar een kopie van die er vroeger lag. Op de overloop schijnt de zon door een glas-in-loodraam in art-deco-stijl. In het decor zijn de initialen van de opdrachtgevers en hun kinderen, bouwjaar 1931 en de plattegrond van het huis verwerkt. De stalen ramen,

met bronzen handgrepen zijn van de Koninklijke fabriek F.W. Braat uit Delft. Overal in het huis valt het licht door samengestelde vensters met stalen ramen met roedeverdeling, binnenkozijnen van bruine zandsteen. Alles enkel glas. Daar komt 's winters de kou wel door, zoals door alle ruiten van enkel glas. Alle ramen rondom zijn nu voorzien van een achterzetraam en zo konden de originele elementen worden behouden terwijl de woning optimaal energiezuinig is. Op allerlei manieren is aan duurzaamheid gewerkt. De warmtepomp haalt warmte uit de aarde en zorgt voor vloerverwarming door het hele pand, heatpipes zetten zonne-energie om in warmwater en een speciaal WTW (Warmte Terug Win) systeem zorgt elke vijf uur voor frisse lucht in alle vertrekken. Haarhuis is er terecht trots op: “De Schuilenburg is een van de eerste monumenten in Nederland dat energie neutraal is”.

Hulp van gespecialiseerde vakmensen

Terwijl hij vertelt opent hij een ingebouwde kast in de Heerenkamer. Het is een flinke ruimte, volledig uitgerust als donkere kamer met een fonteyntje en een wand met genummerde laden. En daarboven bevindt zich een verborgen ruimte die vanuit een van de slaapkamers te bereiken is. Groot genoeg voor een volwassen persoon. “Er is ons verteld dat Van Wulfften Palthe zich daar soms schuil hield tijdens de oorlog, de matras en kussen liggen er nog onaangeroerd”. Het huis heeft meer van deze geheime kabinetjes, steeds ingenieus verstopt in de overal royaal aangebrachte tropisch houten lambrisering. Ook de vloeren zijn van dit tropisch hardhout en boven is Amerikaans grenen gebruikt. Overal was het nodige aan te herstellen. “Alles moest blijven zoals het was. Het zijn de karakteristieke elementen waar we zelf op vielen”. Een enorme klus. Dat was het. Neem bijvoorbeeld de serre. Een comfortabele zonnekamer maar waar wel de wind door de kieren van het hout naar binnen kwam. Of neem de eetkamer. Het unieke art-deco stucrozet in het plafond,

onvervangbaar maar nodig aan renovatie toe. Dat gold eveneens voor de ombouw van de radiatoren. Gemaakt als zitbank met vlechtwerk van koperen banden, een echte vensterbank! Zo fraai. En werk voor de (kostbare) gespecialiseerde vakman. Naast de eetkamer bevindt zich de opdienkeuken. Met kasten voor servies en laden voor bestek en met het bellenbord. Elke kamer van het huis correspondeerde via een mechanisme met één van de bellen. Als er in de salon op een knop werd gedrukt wist de dienstbode waar ze moest zijn voor een wens van de bewoners. De dochters van Peter en Gina vinden het wat jammer dat het bord niet meer werkt. Zij moeten zelf naar de keuken voor een belegde boterham.

Niet gluren door het sleutelgat

Gina wijst ons nog even op de sloten van het huis. Alles in koper. Het zijn originele Lips sloten. Deze loopsloten hebben verschoven sleutelgaten, zodoende kan er van beide kanten een sleutel in het slot gestoken worden en kun je niet stiekem door het sleutelgat gluren. “Hierdoor waren de sloten ook niet te vervangen door nieuwe sloten. Alle sloten zijn gereviseerd en sluiten als nieuw”, vertelt de gastvrouw. Tot slot komen we in de keuken, praktisch en modern. Het is het einde van een rondgang door ‘De Schuilenburg’ en laat ik alle fraais en informatie bezinken. Diep onder de indruk van hoe twee jonge mensen hun ziel en zaligheid hebben gelegd in de renovatie van deze villa. En daarbij geen authentiek detail over het hoofd zagen.

De bouw werd stil gelegd.

De familie Haarhuis startte de restauratie op basis van groen licht van de begeleidende Monumenten en Welstandscommissie. Die gaat over her- of verbouw van Rijksmonumenten en bewaakt de cultuurhistorische waarden van een gebouw of gebied. Deskundigen uit Den Haag, de Provincie en de Gemeente zijn erin vertegenwoordigd. Diverse keren zaten Peter en Gina Haarhuis met de commissie om tafel en meestal was er consensus. Met uiteindelijk dus een akkoord. “Groen licht, bouwen”, dacht de familie. Toen er al volop gesloopt en getimmerd werd, werd Haarhuis duidelijk dat deze commissie slechts adviserend is. De Gemeente geeft, wel op basis van dit advies, de bouwvergunning af. En ja... die was er nog niet. En zo werd de bouw stil gelegd. Achteraf kwam het allemaal goed en voelt het huis “Of we er al jaren wonen”.

Bron oude foto's: rijksmonumenten.nl

Bron nieuwe foto's: Peter Haarhuis en Herman Reckman

Christelijk Lyceum Almelo een halve eeuw geleden

Door Wim Leussen

Op mijn bureau liggen twee boeken over het Christelijk Lyceum in Almelo. Het eerste verscheen in 1993. Het tweede boek is dit jaar verschenen onder de titel "CLA Het Noordik 100 jaar". Al lezend in beide boeken komen veel herinneringen boven aan mijn middelbare schooltijd. Ik besef dat het meer dan een halve eeuw geleden is dat ik er in de schoolbanken zat.

Op de fiets

In 1966 kwam ik voor het eerst het schoolgebouw aan de Noordikslaan binnen. In 1971 deed ik er eindexamen HBS a. In de zesde klas van de lagere school moesten de kinderen die naar het lyceum gingen een toelatingsexamen doen. Ook werden ze al wat wegwijs gemaakt in de Franse taal. In mijn geboortedorp Wierden was de School met de Bijbel aan de Burgemeester Warnaarstraat mijn lagere school.

Op de fiets naar Almelo ging de tocht over de brug over het Twentekanaal langs De Mosterdpot en de Bellinckhof. Vanaf de Wierdensestraat vervolgde ik de route over de Aalderinksingel en de Kolthofsingel naar het schoolgebouw op de hoek van de Kolthofsingel en de Noordikslaan. Niet alleen de scholieren uit Wierden, maar ook heel wat jongeren uit Rijssen en Nijverdal kwamen per fiets naar school.

Ik herinner me dat ik een keer vanwege het weer met de bus (van de TET of de OAD) naar Almelo ging. De bus stopte meen ik ergens in de buurt van V&D en van daar moest ik lopend naar de Noordikslaan. Ik vond het niet echt een aantrekkelijk reisalternatief.

Piepschuimen bekertjes

Het schoolgebouw was in mijn ogen enorm groot. Het aantal leerlingen steeg tussen 1960 en 1970 van 717 naar 1054, zo is te lezen in de geschiedschrijving.

De aula beneden en de kantine boven en de grote hoeveelheid klaslokalen maakten indruk op me. In de kantine kon je in de middagpauze soep kopen (geserveerd in een wit piepschuimen bekertje). Tussen de middag stond er voor de school ook vaak een bakker die vanuit de kofferbak van zijn auto koeken verkocht. Vooral de koeken met een roze bovenkant waren erg lekker.

Dat snoepen voor mij niet zo goed was realiseerde ik me waarschijnlijk niet echt. Ik was een jongen met toch wel wat overgewicht en sportief was ik absoluut niet. In mijn schooltijd kwam ook het fenomeen talenpracticum op. Er werden aparte lokalen voor ingericht met koptelefoons.

Groot nieuw gebouw

Door de jubileumboeken kwam ik er achter dat het schoolgebouw in 1961 werd gebouwd en is ontworpen door de architect Komter. Omdat ik al heel wat jaren monografieën van Nederlandse architecten verzamel kon ik over deze bouwmeester gemakkelijk wat gegevens vinden. Het gaat om Auke Komter (1904-1982). Hij ontwierp diverse scholen en ... bejaardentehuizen. Ik had les van onder anderen de leraren R. Kaptein (boekhouden en handelswetenschappen) en juffrouw M.C. Lengkeek (Frans). Dr. F.M.M. Smolders gaf biologie. Hij was nogal

gezet en zetelde achter een soort lange toonbank met terzijde een geraamte. De docent wiskunde (op mijn rapporten gaat het over algebra en meetkunde) was M. Ravenhorst, een strenge man, zo vond ik.

Mijn indruk van deze leraar kan ook alles te maken hebben met mijn absoluut niet tot ontwikkeling gekomen wiskundig inzicht. Voor Engels hadden we de heer I. de Jonge. Hij woonde in Rijssen en had er veel plezier in de kinderen uit zijn woonplaats enigszins neerbuigend te bejegenen. Bij het uitdelen van een gecorrigeerd proefwerk aan een Rijssense leerling die een dikke onvoldoende scoorde voegde hij hem toe: "Geeft niks jong, ka'j altijd nog wel burgemeester van Rijssen mee wodn". Kaptein was een bekwaam docent, maar- in mijn herinnering- ook wel wat cynisch. Hij sloeg je op je schouder en zei dan: "Zo knuppel...!" De meisjes kregen bij de schouderklop de toevoeging "Zo knupula.....!".

De sigaar

Leraren rookten ook tijdens de lessen. De conrector Braakman liep met een dikke sigaar in zijn mond door de school. De rector, Dr. D.H. Groen, was een man van gezag. Als je de klas uitgestuurd was moest je je bij hem melden, zo herinner ik mij. De leraar Nederlands K. van der Heide maakte grote indruk op mij. Hij las ons ook voor. Onvergetelijk voor mij is zijn voordracht van het toneelstuk "De Meid" van Herman Heijermans, waarbij hij al sprekend alle rollen van de verschillende acteurs vertolkte.

En uiteraard denk ik terug aan de geschiedenisleraar G.E. van der Strate. Het door hem geschreven boek "Van primitief naar modern" was onze lesstof, met daarbij het vragenboekje van zijn collega R.J.F.J.H. Nogarede.

Notaris

Op mijn Almeloze middelbare school heb ik het prima naar de zin gehad. Het was een heel mooie opstap voor mijn verdere vorming.

Na mijn rechtenstudie in Groningen kwam ik in het westen van het land terecht en woon daar nog steeds. Bijna 40 jaar was ik er werkzaam in het notariaat.

Met grote regelmaat kom ik naar Twente en van tijd tot tijd rijd ik dan langs mijn Almeloze school - ruim 160 kilometer van mijn huidige woonplaats Ottoland vandaan - voor mij nog steeds "een plaats van herinnering".

*De heer René Nogarede is nog altijd in Almelo te vinden.
Foto: Tubantia.nl*

Stadsrechten Almelo

Door Gerard Brouwer

Met een zekere regelmaat laait de discussie op over de vraag wanneer Almelo stadsrechten heeft gekregen. In veel gevallen is bij steden in Nederland een duidelijk moment aan te wijzen waarop bestuur en rechtspraak zijn overgegaan van een adellijke heer naar een stadsbestuur. Wanneer is dat moment in Almelo? Is dat moment wel aanwijsbaar? Soms is er sprake van een proces waarin een stad geleidelijk, maar vaak ook met horten en stoten, meer autonomie verkreeg. Dit geldt zeker ook voor het stadsbestuur van Almelo. In het onderstaande artikel brengt Gerard Brouwer het beschikbare onderzoek in beeld en trekt zijn conclusie. Almelo verwierf in de decennia na 1355 stapsgewijs stadsrechten. In een later stadium, in 1420 wordt één en ander bevestigd met de zgn. Stadsbrief.

De situatie daarna is echter allesbehalve statisch of stabiel. Er blijft een dynamisch spanningsveld bestaan tussen stadsbestuur en de Heer van Almelo. In grote delen van de Republiek wordt de adel uitgeschakeld. In Stad Almelo echter verdedigt Graaf van Rechteren zijn feodale privileges met hand en tand. Soms verliest hij terrein, soms vergroot hij zijn invloed. In de 17de eeuw weet van Rechteren weer meer invloed te krijgen op de rechtspraak. In een volgende nummer van Stad en Ambt besteden we daar aandacht aan. Hieronder een beschouwing van Gerard Brouwer over dat proces in de 14de en 15de eeuw waarin Almelo stadsrechten verwierf en daarmee een vorm van autonomie.(redactie)

Wanneer werd Almelo een stad?

De stadsrechten van Almelo leiden steeds tot discussie. Er zijn er die menen dat die rechten 600 jaar geleden, dus in 1420 via de zogenaamde 'Stadsbrief', werden verleend. Anderen bestrijden dat. Zij betogen dat er geen gegevens zijn om eenduidig 1420 vast te stellen. Zelfs burgemeester Arjen Gerritsen mengde zich in het dispuut. Hij liet in Dagblad Tubantia TC optekenen dat volgens archiefstukken blijkt dat Almelo al veel langer dan 1420 stadsrechten had. Volgens hem had Almelo zich reeds in de 14e eeuw geleidelijk ontwikkeld tot stad. Had Gerritsen gelijk?

Al eerder waren er plannen om in Almelo feestelijk aandacht te schenken aan de toenmalige verlening van stadsrechten. Maar wanneer gebeurde dat nu eigenlijk? Dat was een vraag die menig historicus heeft bezig gehouden. Ook de gemeente zou het graag precies willen weten, want als je een herdenkingsfeest wilt houden dan moet je de feiten wel paraat hebben. Op verzoek van B en W hebben al in 1993 amateurhistoricus Gerard Vloedbeld en Casper van Heel, inspecteur van de archieven in Overijssel, een rapport opgesteld over het moment waarop Almelo stadsrecht zou hebben gekregen.

De heren kwamen na uitgebreid onderzoek tot de conclusie dat er geen aanwijsbare dag en jaar bekend zijn waarin Almelo tot stad werd verklaard. Dat stadsrecht werd volgens hen beetje bij beetje verleend en groeide in een periode van zo'n zestig jaar tot Almelo kon bogen op rechten die gelijkwaardig waren aan die van omringende steden en het stad-zijn ook door die omgeving werd erkend en gerespecteerd. De mening van de onderzoekers strookt ook met wat het Repertorium Stadsrechten van de Rijksuniversiteit Leiden over Almelo vermeldt.

Vrouwe Beate

Volgens Vloedbeld nam Almelo in aanzien toe vanaf de periode dat dochter Beate het stokje in 1355 overnam van vader Arnold IV van Almelo, de laatste mannelijke telg in het geslacht, en zij het dus voor het zeggen kreeg in de Heerlijkheid. Ze huwde met de Gelderse edelman Evert van Heekeren van der Eese en dat leidde tot heel wat veranderingen. De Van Almelo's hadden altijd bij geschillen met de bisschop van Utrecht de zijde gekozen van de graven van Holland en de Hollandse adel, maar de familie Van Heekeren steunde steeds de Utrechtse kerkvorst. In dat kader sloten Beate en Evert meteen een verdrag met bisschop Jan van Arkel en dat was toch wel een omwenteling van jewelste. Waarschijnlijk om de inwoners van de Heerlijkheid, die toch al steeds mondiger werden, wat te verzoenen met de nieuwe politieke koers, gaf het echtpaar hun verschillende voorrechten, aldus concludeerde Vloedbeld.

In een stuk uit 1364 treffen Bea en Evert bijvoorbeeld de al jaren gewenste regelingen met 'die burenen die nu op den veene wonet' over eigendom van de grond en ook Almelo werd niet vergeten. Het dorp kreeg in 1376 eigen schepenen, die allerlei regels en verordeningen mochten opstellen, maar over stadsrechten werd niet gerept. Op den duur waren al de rechten en privileges die ooit waren verleend zo'n onoverzichtelijk geheel geworden dat het noodzakelijk was ze eens goed en helder op een rijtje te zetten en dat gebeurde in de 'Stadsbrief' uit 1420, waarin verder niets staat over het stad-maken van Almelo.

In de 'Deductie van de rechten en gerechtigheden der Heerlijkheid Almelo' schreef de Harderwijker jurist Johan Schrassert in 1749 in opdracht van de heer van Almelo dat het stadsrecht 'sonder eenig toedoen van ymant anders' op St. Vitusdag in 1420 door heer Egbert van Almelo was verleend. Ridderschap en Steden van Overijssel

hadden daarover al meteen hun twijfels en lieten twee onafhankelijke juristen, Jordens en Ten Brink, onderzoek doen. De twee schreven in 1751 in 'Consideratiën' dat zij nog steeds niet met zekerheid konden zeggen wanneer Almelo stadsrechten had gekregen. Van de 'Stadsbrief' uit 1420 waren ze in elk geval niet wijzer geworden, zo meldde het tweetal.

Oudere stukken

In 1785 kwam mr. J.W. Racer in 'Almelosche Oudheden' via de veelbesproken briefwisseling ook tot de conclusie dat Almelo in 1420 stad was geworden, maar hij werd dadelijk gecorrigeerd door mr. G.J. Dunbar en mr. A.G. Besier, die in hun 'Almelosche Brieven' wezen op oudere stukken dan de 'Stadsbrief'. Daaruit kon je concluderen dat er wat Almelo betreft sprake was van een stad. Zo was er een schrijven uit 1407 met de zegels van de Heer van Almelo waarin een stuk land werd omschreven dat

Mr. Hattink concludeerde ook dat in de 'Stadsbrief' werd gesproken over rechten die Almelo al lang bezat, zoals vrije visrecht en het hebben van een schutterij. Verder komt de Eschpoorte aan de orde waaruit blijkt dat die toentertijd al een stadspoort was. In de stukken uit 1420, gericht aan 'de Scepenen ende gemeijnen borgers' worden zo'n dertig ordebepalingen opgesomd en dit diende vooral, zoals Hattink zegt, 'tot regeling van wederzijdse, in botsing geraakte rechten, zodat beide brieven in onderling verband en samenhang het verdrag over toenmalige geschilpunten vormen.'

Mr. Hattink wees er ook op dat vroegere historici bij hun speurtocht naar de geboortedatum van de stad eigenlijk alleen maar het jaar 1420 konden aanhouden, omdat zij gewoonweg nog niet over de later gevonden oorkonden en stukken konden beschikken die de indruk wekken dat Almelo al voor 1420 de rechten bezat die in de Middeleeuwen alleen een stad toekwam. Dat er nu

lag bij de 'Stadshagen'. Vervolgens vond mr. R.E. Hattink brieven uit 1404 en 1405 waarin schepenen allerlei burgerrechterlijke handelingen verrichten. Ook kwam er een akte van 4 april 1394 op de proppen waarin schepenen van Almelo bekend maakten dat zij 'gezetten tho gerichte' hadden gevonnist in een geschil over een bruidsschat. 'So hebbe wy onsen stades segel an dessen brief gehanghen', besluiten zij. Verder was er een brief uit 1368 van het Deventer stadsbestuur aan 'die scepen van Almelo' waarin een inwoner van deze plaats werd beschuldigd van een gewapende overval op kooplieden. Gezien deze aanhef beschouwde Deventer dus Almelo als stad met een eigen stadsbestuur.

door producent Gerard Cornelisse een theaterspektakel is aangekondigd over de vroege geschiedenis van de stad Almelo, is natuurlijk altijd welkom. Het zal zonder twijfel een doorwrocht stuk zijn, temeer omdat de makers eerder eer in legden met de succesvolle voorstellingen Van Katoen en Nu en Het Verzet Kraakt. Het moment van het stad worden blijft echter nog steeds giswerk, want het echte bewijs is nog niet gevonden. Maar wie weet komt er dan toch eindelijk eens een stuk op tafel waarin duidelijk staat aangegeven wanneer aan Almelo stadsrecht werd verleend.

Illustratie: Moneta de Almelo, geslagen rond 1370

Cascade

Door Harry Koop

De 'Cascade' is een kunstwerk van de hand van de Enschedese beeldhouwer J.J.J.M. (Jan) van Eijl (Eindhoven, 1926 – Enschede, 1996).

Oorspronkelijk stond het kunstwerk vanaf eind september 1969 geplaatst op het ingangsbordes naast een omvangrijke vijver van het nieuwe Waterschapsgebouw van het Waterschap Regge & Dinkel aan de Apollolaan. Het markante kunstwerk was samengesteld uit twee verticale ongelijke koperen kolommen met vier daar dwars op bevestigde koperen bekkens, van waaruit water naar de vijver stroomde. Het geheel symboliseerde de taken van het waterschap.

Al snel na zijn onthulling werd het kunstwerk in de volksmond de 'Cascade' genoemd. Cascade is een andere naam voor een 'getrapte' waterval of een serie van 'aaneengeschakelde' watervallen.

Johannes Jacobus Jozef Maria van Eijl werd geboren in Eindhoven. Hij studeerde beeldhouwkunst bij de hoogleraren Jan Bronner en Piet Esser aan de Rijksacademie van beeldende kunsten in Amsterdam. In 1954 huwde hij de beeldhouwster Marie Eitink. Zij vestigden zich in haar geboorteplaats Enschede. Aan de Enschedese Academie voor Kunst en Industrie (de AKI) leidde hij met onder anderen Carel Visser en Pearl Perlmutter de beeldhouwafdeling.

Het werk van Van Eijl was aanvankelijk figuratief, maar werd over het algemeen abstracter, waarbij vormen uit de natuur een belangrijke rol speelden. In 1989 verhuisde het Waterschap Regge en Dinkel naar een nieuw onderkomen aan de Kooikersweg en kocht de Gemeente Almelo het voormalig Waterschapsgebouw aan. Met deze aankoop werd de Gemeente Almelo ook eigenaar van het kunstwerk de Cascade.

Het voormalige Waterschapshuis werd in januari 1999 afgebroken. Het kunstwerk werd

toen, in afwachting van herplaatsing elders in de stad, opgeslagen op de gemeentewerf.

De Cascade is daarna in juli 2008 door koperdieven van het gemeentelijk terrein gestolen. Slechts een zwaar beschadigd restant werd elders in de stad door de politie terug gevonden. Na restauratie siert het kunstwerk sinds april 2010 het vijvertje op de hoek van de Apollolaan en de Catharina van Renneslaan in de wijk Aalderinkshoek op.

Bronnen:

- Siteur, R. (oud medewerker van het Waterschap):

Het verlies van een kunstwerk.

MijnStadMijnDorpAlmelo (verhaal), 2020.

- Wikipedia: Jan van Eijl, 2020.

Monumentale kunst in de (openbare) ruimte in Almelo

Het **Boertje** van Chabot stond jarenlang bij de brug over de Aa te staren naar de Sociëteit. Op een dag was het weg, van zijn sokkel gezaagd. Gelukkig was er nog een gietvorm in het Chabot museum te Rotterdam. Rotary Ambt Almelo, maar vooral Stichting Stadsherstel financierden een nieuw boertje. Hij staat er weer en kijkt nu naar de Koornmarkt. (Foto: Herman Reckman)

Langs het water bij de rechtbank staan zeven beelden. Voor elk wat wils van een elegant naakt tot een zwart wit gestreepte paal voor Heracles fans. Aan het eind van de rij **De Kubus**, ontworpen door Dré Wapenaar, met ronde vormen. De wind was echter sterker dan de bouten die de Kubus hechtten aan de aarde. Hij viel van zijn voetstuk. Gelukkig deed Stadsherstel waar zij goed in is. (foto: uitinalmelo.nl)

Dit beeld, **Over de ruggen van vier generaties**, van Jan Kip stond jarenlang bij het busstation tegenover de oude rechtbank. Twee mannen, koopman en textielbaron, torenen hoog boven een textielarbeidster en een man in een zeel. "Uitbuiting" zou een betere titel zijn, maar dat is nogal links. Het beeld werd opgeslagen toen het mooie parkje werd aangelegd en de flats herbouwd. Waarom staat dit beeld dan nu niet in dat parkje? (Foto: nl.wikipedia.org)

Het beeld **Keramiek en Water** van Hans Vijgen en Maria Rault stond in de vijver, rechts van het oude stadhuis. Water kletterde over het spijkerschrift naar beneden, maar het stadhuis verouderde en het water klaterde niet meer. Dit fallische beeld is nu opgeslagen. Het water komt niet terug. Het beeld hopelijk wel, maar met klaterend water? (Foto: landschapoverijssel.nl)

Meester Vloedbeeld fantaseerde over een soldaat op papier. Ineke Pezie en haar Devaleerlingen brachten hem tot leven in het **Mans Kapbaarg Mozaïek**. Maar wind, regen en kou lieten de soldaat sneuvelen. Delen lagen op de grond. Gemeente en Stichting Stadsherstel hielpen bij de restauratie. Toch is een deel van de tunnelwand nog steeds grijs. (Foto: twentelife.nl)

De kop van dichter **Adriaan Roland Holst** stond in de bibliotheek aan de Hofstraat. Een nieuwe bibliotheek werd gebouwd en de kostbare Charlotte van Pallandt verdween naar de kamer van een ambtenaar. Bij het 100-jarig bestaan van de bieb werd Holst gezocht, gevonden en ontvoerd. Hij staat weer op zijn plaats. (Foto: Herman Reckman)

De Klaproos **Heel eventjes maar...** - van Korrie Besems - stond jarenlang hoogverheven boven de stad. Haar lichtjes lichtten maar kort. Ze moest wijken voor het water dat terug kwam. Nu ligt ze languit op de Gemeente Werf te wachten tot haar lichtjes weer gaan branden. Straks, maar waar en wanneer? (Foto: Lenneke Lingmont - Tubantia.nl)

De krantelezer

Door Albert Holterman

Het beeld 'De krantelezer' is gemaakt in 1979 door kunstenaar Don Dekker, in opdracht van directeur Chris Houwert van Dagblad Tubantia. De toenmalige, nog zelfstandige De Twentsche Courant, had een sterk beeldmerk, 'De teckel'. Tubantia, toen ook nog zelfstandig (beide kranten fuseerden in 1996), had als beeldmerk al wel een lezertje, maar dat was minder bekend dan de teckel. Het bronzen beeldje moest het imago versterken. Het origineel stond bij het hoofdkantoor in Enschede, afgietsels in Almelo, Hengelo en Oldenzaal. In Almelo kwam het te staan in de Grotestraat-Noord, op de hoek met De Passage, waar toen de Almelse vestiging (plaatselijke redactie, advertentie- en abonnementsafdeling op de verdieping en beneden een kiosk) was.

Halverwege de jaren 80 kwam de verhuizing naar het Schouwburgplein in het pand van het vroegere Hilarius (later afgebroken om plaats te maken voor een uitbreiding van het Theaterhotel). Het beeld stond daar naast de

ingang. Begin van deze eeuw werd een verdieping van het kantoorgebouw naast Erve Asito de vestiging. Het beeld kwam toen binnen te staan, omdat het risico te groot was dat het buiten zou worden gestolen in de - op die plek - heel stille avondlijke en nachtelijke uren.

Met de verhuizing van de regionale redactie naar de bibliotheek kreeg het beeld daar een plek op de 5de verdieping. Jammer genoeg alleen zichtbaar voor de stadsredactie en ieder ander die bij de stadsredactie op bezoek komt. Van het beeld zijn kleine reproducties gemaakt die 10 centimeter hoog vele jaren dienden als afscheidsgeschenk voor redacteuren die met pensioen gingen. Ik heb er thuis ook een staan. Ook prijswinnaars van de Willem Wilmink dichtwedstrijd georganiseerd door de Bibliotheek Almelo en de Twentse krant ontvingen het kleine beeldje. Met zijn huidige plek op de 5de verdieping van de bibliotheek zou je kunnen zeggen dat redactie en beeldje de bibliotheek zijn nagereisd.

Almelo, dé turfhaven voor Twente van de 17e tot in de 20e eeuw

door Frits Huis in 't Veld (Moderator van de Facebookpagina 'Je komt uit Almelo als ...')

Van de 17e tot in de 20e eeuw was Almelo de belangrijkste havenstad van Twente. Eeuwenlang was in onze lage landen turf de belangrijkste brandstof. Turf werd in bijna geheel Nederland gewonnen. De turf die in Almelo en de rest van Twente werd gebruikt kwam vroeger uit het gebied ten noorden van Almelo. De aanvoer van de toenmalige brandstof turf vond plaats door middel van kleine vaartuigen met weinig diepgang (zompen) die vanuit de veengebieden ten noorden van Almelo het gestoken turf via beekjes en kanaaltjes naar verschillende havens in Almelo vervoerden. Deze havens worden afzonderlijk besproken.

Veengebieden van waaruit de turf voor Almelo en de rest van Twente werd gewonnen

Ten noorden van Almelo bevonden zich uitgestrekte gebieden laaggelegen, waterrijk veen, die geschikt waren om turf te winnen. Namen in die gebieden die ons doen herinneren aan veen of turf zijn Vriezenveen, Langeveen en Engbertsdijkvenen. In de directe omgeving van Almelo werd ook wel turf afgegraven in de Weitemanslanden, de Vene Woesterheide, de huidige Schelfhorst en ook op enkele plekken in de Wateregge.

De turfroutes

Aangezien Almelo zich op een laaggelegen punt in Twente bevond stroomden vele beekjes het water vanaf hoger gelegen gebieden ten oosten en zuidoosten van Almelo naar ons stadje en van daaruit

naar de Regge. Via de Regge en de Vecht stroomde het water vervolgens naar de toenmalige Zuiderzee.

Vanuit de veengebieden ten noorden van Almelo werden waterlopen gegraven die dienden voor het afvoeren van de turf. Voorbeelden hiervan zijn de Schipsloot, Hollandergraven en Vriessen Aa. De turfscheepjes voeren via deze waterlopen de turf richting Almelo. Het stadje Almelo werd via twee zijden door deze turfscheepjes bereikt:

1.
De westelijke route. Deze voerde via de Hollandergraven tussen Almelo en Wierden naar het punt waar de Almelse Aa (Nije Graven) hierop uitmondde. Via deze Almelse Aa kwamen de turfscheepjes vervolgens Almelo binnen.
2.
Via de Noordoostelijke route. Deze voerde vanaf de Hollander Graven via de Loolee om het Sluitersveld

De twee vaarroutes voor de aanvoer van turf naar Almelo tot 1855. Hierna werd het Overijssels Kanaal in gebruik genomen en kreeg Almelo een grotere haven aan het Marktplaatsplein.

heen richting de oostzijde van het stadje Almelo, waarna via de Almelse Aa (de Hagen) het stadje via de oostelijke zijde werd bereikt.

Via de eerst aangelegde oude Almelse havens werd levendig handelgedreven met het rest van het land. Vooral de turfhandel met het gebied ten noorden van Almelo (Vriezenveen, Vroomshoop en omgeving) was belangrijk. Daarbij was het gebied Zwolle-Kampen en verder het Hollandse gebied in het westen een belangrijk handelsgebied voor Almelo. Al deze handel werd uitgevoerd met zopen (houten platbodems van 12 meter lengte met zeer weinig diepgang) en daardoor uitermate geschikt voor de ondiepe riviertjes en beken in onze omgeving.

Men kan zich voorstellen dat het varen op de beken en riviertjes in de omgeving van Almelo niet gemakkelijk was. Men had vaak te maken met lage waterstanden in de zomermaanden. Men voer van schutsluis naar schutsluis. Vaak moest men wachten op het moment dat de waterstand weer hoog genoeg was. Schutsluizen werden om die reden om-en-om gesloten om de waterstand in bepaalde gedeelten van de rivier weer te laten stijgen.

De Almelse havens

Tegenwoordig is het bijna niet meer voor te stellen hoe de situatie lang geleden in het centrum van Stad Almelo was. Almelo was een echte waterstad. Vóór de aanleg van het Overijssels kanaal en de grotere haven op de Markt van Almelo, gegraven rond 1850 – 1853, had Almelo al eerder twee grotere havens gehad en één

kleinere haven die minder bekend was:

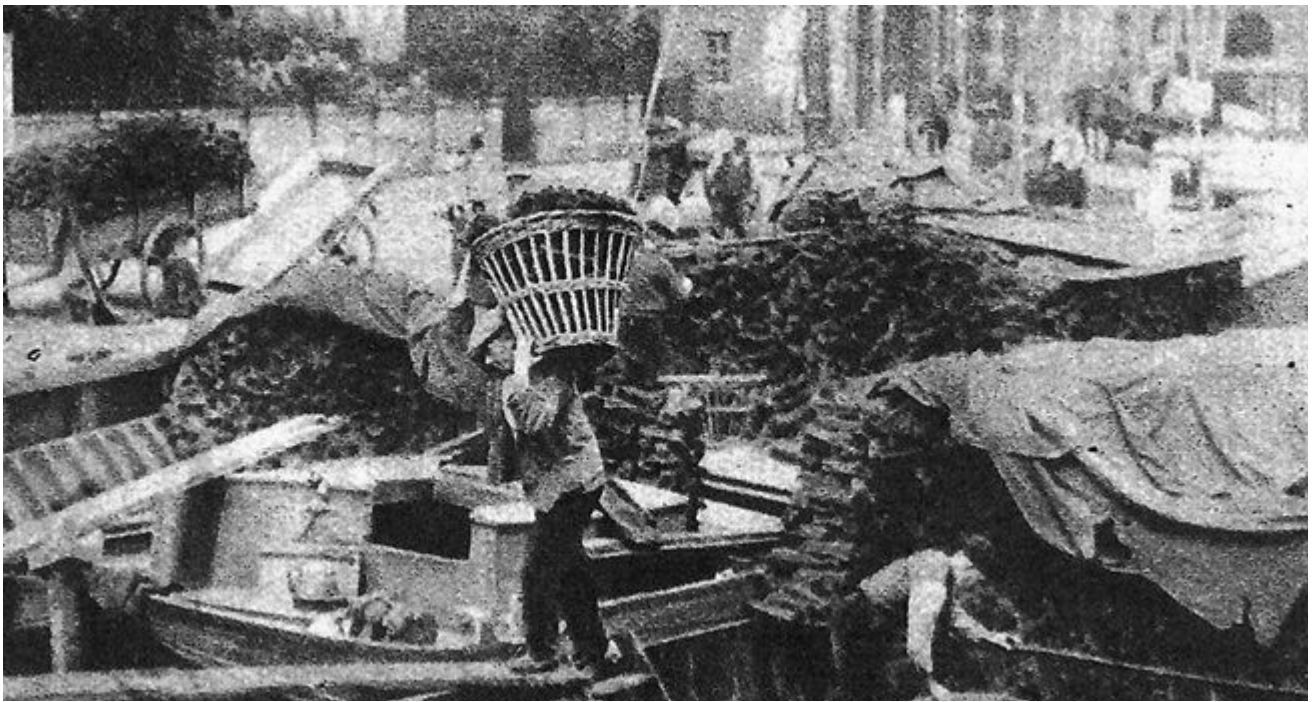
- een haven en werf in eigendom van het Huis Almelo (de graaf)
- een haven en werf in eigendom van Stad Almelo
- een kleinere, minder bekende haven

De eerste haven in de 17e eeuw was in bezit van de graaf en bevond zich op het gebied van het plein vóór het huidige Waaggebouw. Het water voor deze haven was afkomstig vanuit het Kolkje achter het oude gemeentehuis. Via de toenmalige Molenstreng of Molenbeek werd water gevoerd naar de beide watermolens die zich bevonden op de plek waar zich tegenwoordig de Galerij bevindt. De haven bevond zich vervolgens voorbij deze watermolens op het tegenwoordige Waagplein en verder richting tegenwoordige Marktstraat, destijds een afwateringsbeek. Deze haven werd gebruikt door schippers die via de Regge en het riviertje de Aa met behulp van kleine platbodems (zopen) producten vanuit het westen kwamen aanvoeren. De handelswaar bestond naast turf ook uit graan en linnen. Deze haven was belangrijk voor zowel Almelo alsmede het gehele oostelijke gedeelte van Twente. Langs weerszijden van de haven bevonden zich scheepswerfjes en pakhuysjes.

Aan het begin van de 18e eeuw (1701) werd een nieuwe haven aangelegd, de tweede haven. Deze bevond zich langs de huidige Prinsenstraat richting de Werf- Schokland. Deze haven werd eigenlijk in opdracht van het stadsbestuur aangelegd. Ook in deze haven werd hetzelfde type handelswaar aangevoerd als in de eerste haven in de Molenkolk. Deze haven heeft gefunctioneerd tot het moment dat het Overijssels Kanaal gegraven

Hierboven de tweede haven van Almelo met de Schutsluis en het Schutsbruggetje.

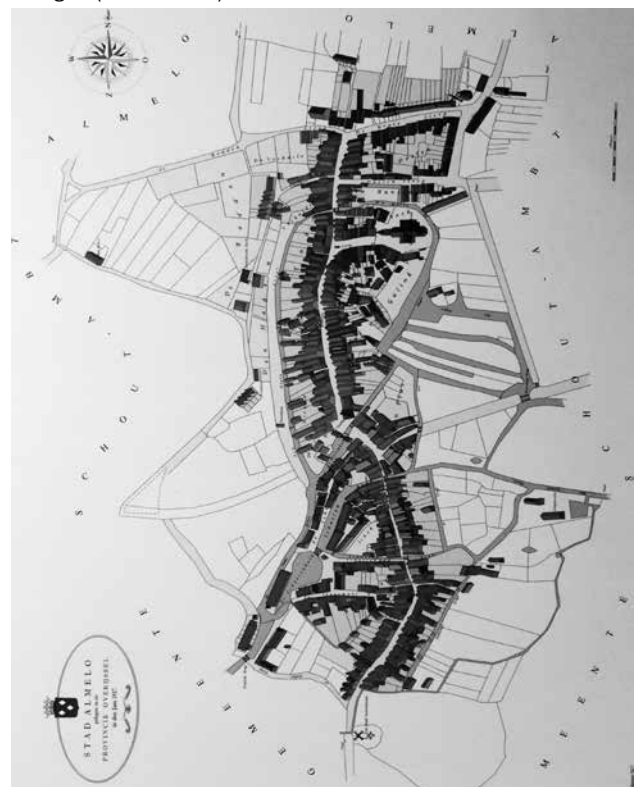
Sjouwers lossen een turfschip in de havenkom in het centrum van Almelo, in de toenmalige nieuwe haven gelegen aan het eind van het Overijssels Kanaal, die de drie oudere havens verving.

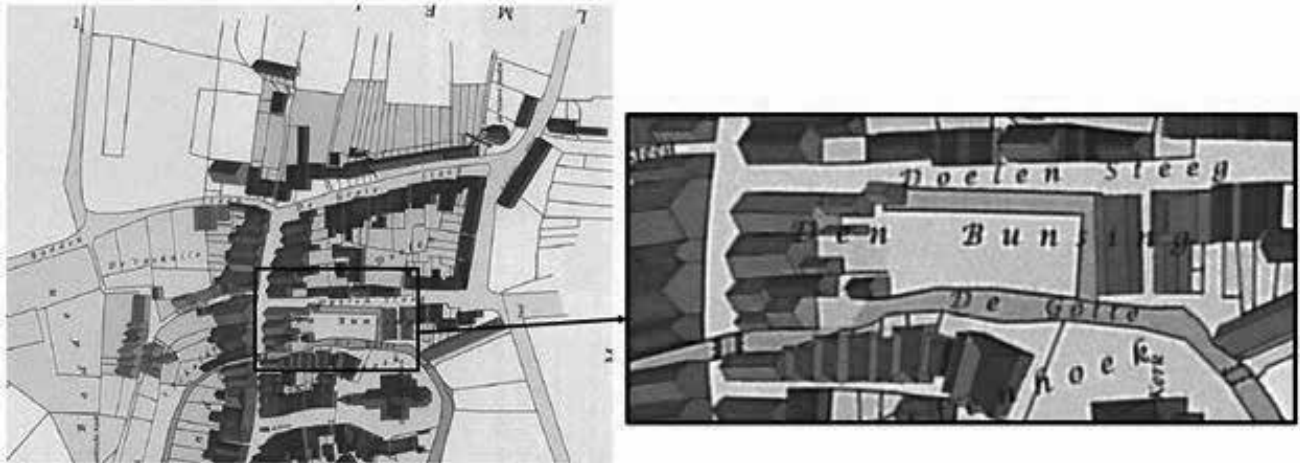
werd met aan het eind ervan een nieuwe haven op het Marktplaatsje.

Een minder bekende haven bevond zich in de omgeving van de Götte tot in het begin van de 19e eeuw, dus nog voor de havenkom in het centrum van Almelo rond 1855 werd aangelegd. De situatie zag er in die tijd als volgt uit: De Götte was in die tijd een afwateringsbeek die water van het Kolkje afvoerde richting de Hagengracht. Via de Hagengracht sloot de beek via een bocht aan op de Molenkolk – Stadsgraven (huidige Marktstraat). Verder was de Doelengang in die tijd ook een water evenalseen gedeelte van de Doelenstraat. Op de bijgevoegde foto wordt een en ander duidelijk. Het haventje bestond dus uit het gebiedje tussen Götte – Doelengang – Doelenstraat. De turfschippers met hun kleine zompen waren veelal afkomstig uit het gebied Vriezenveen – Vroomshoop – Sibculo en voeren via de Loolee de Hagen op om vervolgens via de Kleine Hagen onder de Weteringsbrug (in de Hofstraat) in het Kolkje terecht te komen. Vanaf het Kolkje kon men via de Götte dit haventje bereiken. Aangezien vooral in de zomertijd het waterniveau meestal te laag stond om te varen, werden er op diverse plaatsen houten schutten geplaatst, zoals op de hoek van de Götte en de Grotestraat Oude Eind. Indien deze schut gesloten was begon het water in de Götte (en dus ook in het haventje) te stijgen waardoor de vaardiepte vergroot werd en het scheepje in het haventje kon aanleggen en zijn turf kon lossen voor de afnemers in deze omgeving. Er zijn van deze derde haven geen foto's.

Het einde van het turftijdperk

Het gebruik van turf als brandstof voor huishoudelijk gebruik werd ná de Tweede Wereldoorlog snel minder. De Zuid-Limburgse kolenmijnen leverden steenkolen. Deze hadden een hogere verbrandingswaarde en bovendien raakten de veengebieden uitgeput. Tenslotte werden de steenkolen in de jaren zestig als brandstof vervangen door aardgas (Slochteren).

Deze oude plattegrond van Stad Almelo uit 1817, dus net ná het herstel van het Koninkrijk der Nederlanden, toont het toenmalige Almelo met haar bebouwing. Mooi om te zien hoeveel water in en rond Almelo aanwezig was. Een detail van de grote kaart van Almelo uit 1817, waarop rechts duidelijk de turfhaven te zien is.

De Almelse haven ziet er anno 2020 totaal anders uit en dan hebben we het nog niet eens over de functie.

De eerste stoommachine in Twente

door Hanschristiaan Krol

In het najaar van 1846 maakte de Drent Harm Boom een rondreis door Overijssel. Hij hield een dagboek bij dat in 1847 verscheen bij uitgeverij Tijl in Zwolle met de titel: "Mijne reisportefeuille of omzwervingen door Overijssel".

Na een bezoek aan Wierden, dat hij "een uitmuntend akelig dorp" noemde, reed hij in een sjees over de steenweg naar Almelo. Na twee bruggen zag hij: "de Almelosche toren en de kolossale schoorstenen der stoomfabrieken, die zich als zoo vele rook spuwende zwarte spookgestalten in de lucht verhieven", terwijl "het welig eiken-geboomte ter linker zijde van de stad den omtrek op 't aangenaamst schakeerde".

Via "ene ophaalbrug en ene ruime doch dagelijks door zware pakwagens mishandelde straat" bereikte hij zijn logement de Gouden Leeuw. Diezelfde avond wandelde Boom door de Grotestraat Oude- en Nieuwe End. Hij was niet onder de indruk. De volgende ochtend bezocht hij de stoomspinnerij en weverij van de firma Hofkes en Co.

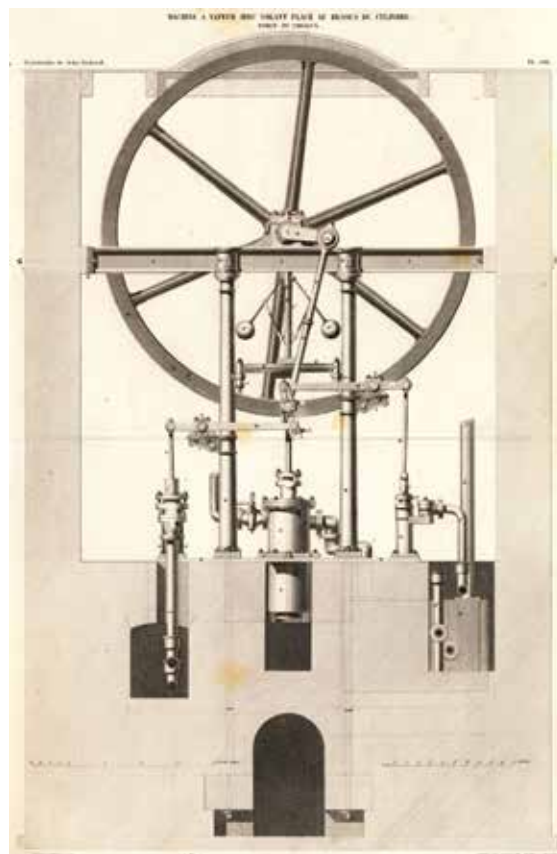
De familie Hofkes

De familie Hofkes was afkomstig uit Winterswijk. Egbert Hofkes een welgestelde doopsgezinde fabrikier trouwde in 1763 in Almelo met Judith Coster. Hun zoon Lambert huwde ook verstandig met Maria Aurelia Willink een rijke erfdochter. Met 6 kinderen was het Hofkeshuis aan de Grotestraat vervolgens goed gevuld, terwijl de deur open stond voor gasten van statuur. In 1819 kwam Gijsbert Karel van Hoogendorp langs. Vier jaar later volgden Jacob van Lennep en Dirk van Hoogendorp. In zijn dagboek noteerde van Lennep na een snerende opmerking over Adolph Frederik van Rechteren, die hij een "onnozele hals" noemde, dat hij welkom werd geheten door Lambert Hofkes, zijn drie zoons en "drie aardige meisjes". "Zij hebben ene groote fabriek in fijn goed voornamelijk damast en ook ene blekerij". De fabriek in het dagboek van Van Lennep was een manufactuur: een bedrijfsgebouw met spinmachines, die met de hand werden bediend door arbeidsters in loondienst, waaronder de nodige kinderen, die met hun kleine vingers de geknapte draden knoopten. De linnengarens werden vervolgens uitgezet bij thuiswevers die de garens tot damast weefden. In de tussentijd nam de vraag naar textiel geweven van katoen toe. Het was makkelijker wasbaar en de prijs daalde. Lambert Hofkes probeerde daarop in te spelen. Hij bood de Nederlandsche Handels Maatschappij (NHM) een probeersel aan in een poging via de NHM katoentjes te kunnen verkopen in Nederlands-Indië. De proefzending die hij aanbood werd

echter afgekeurd. Zijn zoon Herman Egbert (1794-1861) probeerde het opnieuw. Zijn proefzending werd wel door de NHM geaccepteerd gevolgd door een bestelling voor een bedrag van f 2.000,00.

Een experiment

Herman Egbert ging vervolgens zijn licht opsteken in Gent waar 11 stoomweverijen en spinnerijen stonden. In het noorden van het koninkrijk telde alleen Tilburg een stoomweverij. Daar in Gent kreeg zijn plan voor een moderne katoenspinnerij in Almelo vaste vorm. Samen met zijn broer Lambert richtte hij vervolgens de firma Hofkes en Co. op. Later trad een derde broer tot de firma toe. Bang voor Britse concurrentie hoefden zij niet te zijn. De Britten produceerden veel goedkoper, maar de import van hun katoengarens was kansloos dankzij hoge importheffingen. Tegelijk was een afzetmarkt voor het textiel van Hofkes gegarandeerd, zolang de NHM de calicots van Hofkes kocht om door te verkopen in Nederlands-Indië. De Britten waren ook daar geen concurrent, want in onze grootste kolonie werden zij eveneens van de markt geweerd dankzij hoge invoerrechten. Hofkes kon zo een bedrijfskolom

controleren, want de zelf gesponnen garens werden door de eigen thuiswevers tot doek geweven.

Hofkes bestelde vervolgens bij Cockerill in Seraing ten zuiden van Luik een stoommachine van 16 PK die op turf uit Vriezenveen gestookt kon worden. Steenkool kopen in Ibbenbüren was geen optie want het transport over de weg zou de prijs met een factor 3 verhogen. Het gietijzeren vliegwiel van de machine had een diameter van 4.40 meter. Zwaar en groot. Over het transport naar Almelo kunnen we alleen maar speculeren. Per schip over de Maas naar Rotterdam. Dan via de Noordzee en Zuiderzee naar Zwolle? Vervolgens per zomp over de Regge naar Almelo? De stoommachine arriveerde uiteindelijk op het schiereiland tussen Schuttenkolk en Stadsgraven (de huidige Marktstraat) in november 1830. De plek was goed gekozen, want zompen konden turf en katoenballen op de kade lossen. Op het schiereilandje liet

gericht aan de Tweede Kamer, waarin zij protesteerden tegen de verlaging. Het mocht niet baten. De lobby van de weverijen bleek sterker. Zij konden nu de Engelse garens stukken goedkoper inkopen. Hofkes & Co moest zeer efficiënt gaan werken om te kunnen concurreren met de Britten.

In de fabriekshal stonden echter maar 13 spinmachines, terwijl er voor 40 plaats was. Tegelijk slaagden de Almeloëse spinners er niet om de jennies voluit te laten werken. Het zelfde gold voor de stoommachine. Met Gent vergeleken was Almelo een ontwikkelingsgebied. Hofkes moest kennis importeren. Afscheiding van de Belgen of niet, Hofkes keerde terug naar Gent en contracteerde een aantal spinners die in Almelo aan de slag gingen om de spinnerij aan het draaien te krijgen. Dat lukte maar gedeeltelijk. De productie steeg, maar de kwaliteit van de garens bleef beneden peil.

Hofkes & Co het jaar daarvoor een fabriek bouwen voor de stoommachine en de 14 mule jennies (spinnmachines) die hij in Lille besteld had.

Twente ontwikkelingsland

De Firma kreeg echter met forse tegenslagen te maken. De Belgen, zwaar gefrustreerd door die zuinige protestantse noordelingen, kwamen in opstand en scheidden zich in 1830 af. Ze kregen daarbij steun van de Britten. Het noorden won een veldslag, maar verloor de oorlog. Het conflict met de Belgen betekende voor Hofkes niet alleen een vertraging in de levering van de spinnmachines. Veel harder trof hem het jaar daarop de verlaging van de importheffing op katoengarens. Het tarief ging van f 40,00 naar f 4,00 per 100 kilo geïmporteerd garen. Hofkes en Co. ondertekenden met fabrikanten uit Oldenzaal en Enschede een petitionnement

Ooggetuigen vertellen van 'verregaande liederlijkheid en onordentelijkheid'. Het was ook smerig in de fabriek. Temperatuur en vochtigheid werden niet genoeg gecontroleerd, waardoor de draden bij het spinnen veel te vaak knapten. Een thermometer was niet aanwezig. Op maandagochtend waren de gesponnen garens van een nog slechtere kwaliteit. Het zegt ook wat over Egbert Hofkes en zijn broers die te kort schoten als managers van een moderne spinnerij. Thomas Ainsworth leverde in een brief aan de NHM forse kritiek. Hij klaagde dat Hofkes niet te overtuigen viel om verschillende verbeteringen door te voeren. De eerste jaren bleef het in de spinnerij vallen en opstaan. De NHM verstrekke in 1833 nog een voorschot van f 50.000,00, maar strafte de firma een jaar later door f 10.000,00 in te houden, omdat de kwaliteit van het geleverde doek te laag was. Hofkes stelde uiteindelijk in 1835 een Engelsman aan als bedrijfsleider.

Tegelijkertijd kreeg Hofkes opnieuw een voorschot

van f 50.000,00 van de NHM voor de bouw van een 2de spinnerij waarschijnlijk op de Kloosteresch. Het opstarten van de nieuwe spinnerij verliep opnieuw moeizaam. Een brand verwoestte een deel van de fabriek in opbouw, terwijl een aantal spinmachines in de golven van de Noordzee verdween. Pas in 1840 kwam deze spinnerij in productie.

Toch is Harm Boom een aantal jaren later erg enthousiast wanneer hij zijn bedrijfsbezoek beschrijft in "Zijne Reisportefeuille". "De Heeren Hofkens" leidden hem rond door de spinnerij waar "sissend, knerpend, en piepend geluid van zoveel raderwerk klonk". Dat najaar van 1846 stonden er in de spinnerijen 3 stoommachines, die samen 60 pk leverden. Ze verslonden naast turf "50 mudden kolen dagelijks". Boom noteerde tijdens zijn rondleiding dat Hofkes in zijn spinnerijen 275 man in dienst had. Tussen de 800 en 1000 (thuis)wevers verwerkten vervolgens de grove katoenen garens tot doek voor de export naar Nederlands-Indië met de NHM als opdrachtgever. Maar Harm Boom liet zich door zijn enthousiasme teveel meeslepen.

Een langzaam einde

Eind jaren dertig daalden de prijzen voor geïmporteerd garen. Hofkes kon niet concurreren op prijs en kwaliteit. Verliezen in de spinnerijen werden "verrekend" met de kosten voor de productie van de calicots. De NHM steunde Hofkes nog een aantal jaren door katoentjes voor

doorverkoop in Ned.-Indië te accepteren, maar kritiek op de kwaliteit van deze katoentjes komt regelmatig terug in de briefwisseling met de NHM. Met de komst van het 1ste liberale kabinet Thorbecke wordt het kleed onder Hofkes en Co. weggetrokken. De beschermde afzetmarkt in Nederlands-Indië viel weg. Hofkes moest beide spinnerijen verhypotheken aan de NHM voor f 100.000,00 om aan haar betalingsverplichtingen te kunnen blijven voldoen, terwijl de NHM steeds minder katoentjes in consigne nam. Op de vrije markt redde Hofkes het vervolgens niet. In de zomer van 1855 werd surseance van betaling aangevraagd met een Stork als curator. Jarenlang werd daarna touwgetrokken over de waarde van de roerende- en onroerende goederen om de schulden te kunnen voldoen. Uiteindelijk nam twee jaar later de Enschedese Katoen Spinnerij beide spinnerijen inclusief de hypotheeken over. De familie Hofkes kon aan de Grotestraat in het Hofkeshuis blijven wonen, maar was als fabrikier terug bij af.

Bronnen:

- H. Boom: "Mijne- Reisportefeuille", 1847 Zwolle, p 33,45.
- H.W. Lintzen e.a. "Geschiedenis van de techniek in Nederland, 1800-1890, deel III p.30-32.
- J.Boot, "De Twentsche katoennijverheid 1810-1873", p 125 e.v.
- Willem de Clercq: "Nederland in den goeden ouden tijd", p.166.
- B. Willink: "De grillige lotgevallen van een stoompionier", p 13 e.v.

Station Almelo

door Hanschristiaan Krol - Foto: Kampman

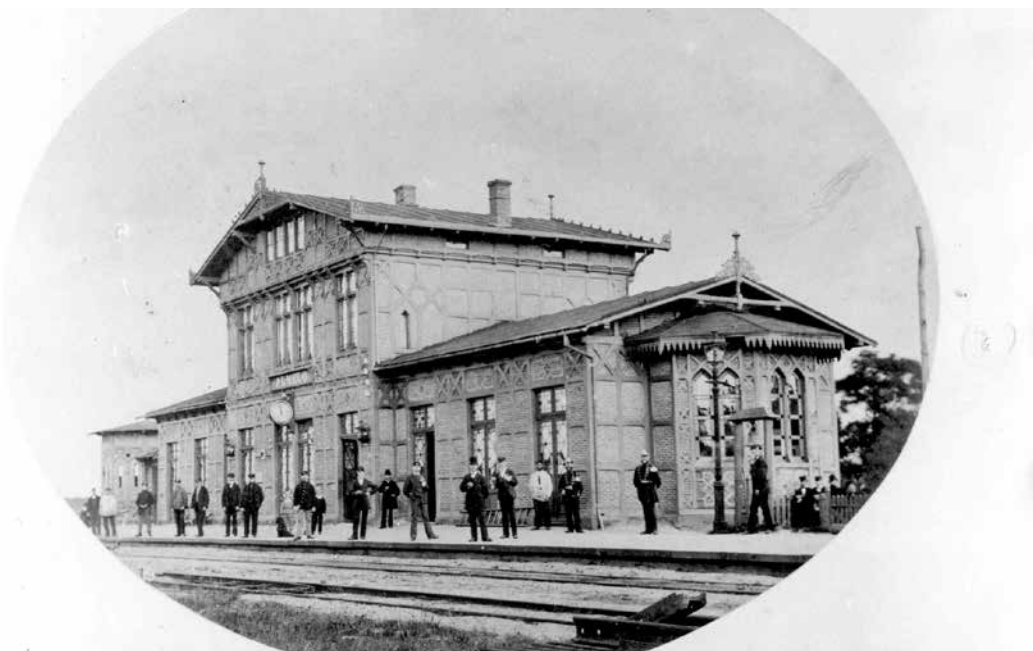
Twee jaar geleden stapte de reiziger nog uit op station Almelo Centraal. Aan zoveel overmoed heeft de NS een eind gemaakt. Wie per trein aankomt en uitstapt in Almelo doet dat nu in station Almelo. Het middelgrote provincie stadje dient haar plaats te kennen. Toch is de aankomst bijzonder. De reiziger stapt uit en loopt door meer dan 150 jaar geschiedenis, want sinds het najaar van 1865 reden er passagiers- en goederen treinen van en naar Salzbergen.

Steenwegen naar Zwolle, Deventer en Hengelo verbonden Almelo met de buitenwereld. In de haven van Almelo weerspiegelden turfschepen in het water van het Overijssels Kanaal. Een stoomtrein naar Hengelo, Oldenzaal en Salzbergen zou echter toegang geven tot goedkope steenkool uit Ibbenbüren en de Pruisische exportmarkt, maar Almelo en Oldenzaal stonden niet in de planning van Den Haag voor de aanleg van een spoorlijn. Een sterke lobby van Twentse bedrijven bracht daarom met steun van de provincie en enkele gemeentes voldoende kapitaal bijeen om de spoorlijn aan te leggen. De eerste steen voor het Almelose station werd in 1862 door minister- president Thorbecke gelegd. Het station zelf oogde aantrekkelijk. De foto laat een elegant vakwerk gebouw zien met twee vleugels. Boven de hoofdingang "Almelo". De klok staat op twee voor twaalf. De verlichting van het perron is modern. In de winterdagen verlichtten gaslampen het perron. Helemaal rechts een lantaarnpaal en twee gaslampen naast de hoofdingang. De lantaarnopsteker moet dan wel zijn ronde hebben gedaan. Wie goede ogen heeft ziet op de rechterkant van het hoofdgebouw boven de rechter lantaarn vier witte

porseleinen isolatoren. Een horizontaal gespannen draad is nog net zichtbaar. Het is de telegraafverbinding die stations en wisselwachters met elkaar verbond.

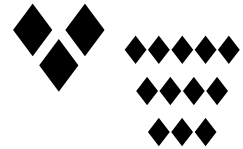
De fotograaf heeft vooraf een afspraak gemaakt. Hijzelf is over de rails gelopen en kijkt met zijn camera naar een groep volwassenen die keurig staan te wachten tot het sein veilig wordt gegeven. Rechts twee dienders. Twee burgers met hoge hoed en het voltallige personeel van station Almelo van kruier tot stationschef. Onder de klok op de achtergrond twee jongens met een hond. Helemaal rechts een groepje burgers nieuwsgierig naar wat zich op het perron afspeelt. Onder de bel als bevroren een man. Werd die bel geluid om passagiers aan te sporen hun plaats te zoeken op de harde houten banken van de tweede of derde klasse? Eerste klas passagiers zaten op gecapitonneerde banken, zoals rijk geworden Ruslue die woonden in hun villa's aan de Ootmarsumsestraat. Zij reden voor in hun koetsje. Lieten een kruier roepen en gingen op weg naar Sint-Petersburg om daar hun zaken te beheren.

Dit eerste station van Almelo heeft niet lang dienst gedaan. Nieuwe spoorlijnen werden aangelegd naar Zwolle en Deventer. Almelo was niet langer kopstation en het treinverkeer nam toe. De stoomlocs die stopten, optrokken en voorbij denderden sloopten langzaam de houten vakwerk constructie. Door de trillingen viel het cement uit de voegen. In 1893 werd dit eerste station van Almelo neergehaald en vervangen door het station dat de Almeloër van 70 jaar en ouder zich nog goed herinnert.

Het eerste Stationsgebouw te Almelo, in dienst gesteld in 1865, en waar van de eerste steen gelegd was door Minister Thorbecke.

Nieuws van Stad & Ambt

Lezingen Historische Kring Stad en Ambt Almelo voorjaar 2021

Alles onder voorbehoud ivm Corona.

Raadpleeg voor actuele informatie onze website. De locatie kan veranderen!! Aanmelden verplicht: aanmeldinglezinghka@gmail.com o.v.v. datum lezing, uw telefoonnummer en aantal bezoekers die u aanmeldt. Voorlopig mogen we slechts 30 personen toelaten.

Het parkeerterrein aan Het Kolkje is beschikbaar voor bezoekers.

13 januari 2021

Plaats: De Schouw Tijd: 20.00 uur
Kuieravond/nieuwjaarsreceptie
met medewerking van Thomasvaer en Pieterneel.

10 februari 2021

Plaats: De Schouw Tijd: 20.00 uur
Jugendstil (in Almelo)
door Noortje en Miel Westenberg.

17 maart 2021

Plaats: De Schouw Tijd: 20.00 uur
Sigrid Ivo, directeur Stadsmuseum Almelo over "haar" museum en de Textieltentoonstelling.

Daar het op het moment van het ter perse gaan van deze editie nog erg onzeker is wat er in het voorjaar is toegestaan, wachten we met u te informeren over mogelijke activiteiten.

Kijk op de website voor de laatste stand van zaken.
(historischekringalmelo.nl)

Van het bestuur

Beste donateurs, adverteerders en andere lezers,

Dit is de laatste bijdrage van het bestuur in 2020. Een jaar dat ongetwijfeld de geschiedenis in zal gaan als het COVID-19 jaar, het zeer besmettelijke en gevaarlijke virus, afkomstig uit China.

Wie had dat kunnen bedenken toen we op 8 januari van dit jaar een feestelijke nieuwjaarsbijeenkomst hadden met onder meer het eenmalige optreden van de zonen van Thomasvaer en Pieterneel.

Het virus heeft zowel bij de 1e golf in het voorjaar, als nu bij de 2e golf in het laatste kwartaal flink huisgehouden. Volgens gegevens van het RIVM waren er op 21 november meer dan 8800 mensen hieraan overleden, zijn er bijna 17.000 ziekenhuisopnames geweest en waren er in totaal meer dan 473.000 besmettingen. Er is sprake van een zekere mate van maatschappelijk ontwrichting als je kijkt naar de toenemende eenzaamheid bij zowel ouderen, als jongeren en naar de ontstane sociaal economische problemen: de werkloosheid is toegenomen en behoorlijk wat bedrijven hebben helaas moeten stoppen, zowel tijdelijk, als permanent. Wat het ook nog in de periode bijzonder maakt, is dat de tweede golf langzamer afneemt dan de eerste golf.

Ik denk wel dat er licht aan de horizon gloort: enerzijds omdat de zoektocht naar betere behandelingen zijn vruchten afwerpt en anderzijds zijn er nu positieve berichten ten aanzien van vaccins, die zowel veilig, als effectief zijn. Laten we hopen dat in 2021 het virus door dit alles onder controle komt en er zicht komt op herstel van onze samenleving.

Als Historische Kring Stad en Ambt Almelo hebben we in dit bevrijdingsjaar qua activiteiten ook behoorlijk moeten inleveren en dat is spijtig, juist waar de verbinding met u zo belangrijk is. Ook hiervoor geldt dat we gedreven verder zullen gaan en hopelijk zal dus in 2021 het oude normaal weer de norm gaan worden. Dat is goed voor ons allen.

Onze website www.historischekringalmelo.nl is vooralsnog het belangrijkste communicatiekanaal en zal u ook informeren over de geplande lezingen en uiteraard ook over de vraag of de nieuwjaarsbijeenkomst in 2021 kan doorgaan. Laten we hopen dat dit lukt.

Graag wil ik nog uw aandacht vragen voor de vacature in het bestuur, die is ontstaan door het recente overlijden van Ineke Tierie-ter Horst, die wij allen zeer missen. Hopelijk is er vanuit de donateurs interesse hiervoor en dat kunt u bij mij kenbaar maken, via theo@vanrijmenam.nl.

Rest mij tot slot, mede namens het gehele bestuur, u veel gezondheid toe te wensen en ook dat de Kerstdagen in familie-/vriendenkring, ondanks de corona maatregelen, goed gaan.

Graag tot in 2021.

Met hartelijke groet,

Theo van Rijmenam, voorzitter